

ویژگی مومنان در آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج با تاکید بر منابع تفسیری شیعه

مینا شیرازی^۱

چکیده

محتوای سوره حج با بیان عظمت قیامت خطاب به همه مردم و نشان دادن صحنه هول انگیز از آن آغاز می‌شود، سپس به وصف و سرنوشت مومنان و گروه‌هایی از کافران می‌پردازد. در این مهم به ویژگی مومنان در آیات ۷۷ تا ۷۸ سوره حج با تاکید بر منابع تفسیری خواهیم پرداخت. در مقابل کافران گروهی مومن قرار دارند که خداوند سرانجام آنان را به جایگاهی نیکو وعده داده است. روش مقاله تحلیلی-توصیفی است و مطالب به صورت کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند هدف این مقاله بررسی ویژگی مومنان در آیات ۷۷ تا ۷۸ سوره حج با تاکید بر منابع تفسیری و علاوه بر آن برشمردن اوصاف مومنان است. همچنین فرمانی که به مومنان داده شده است در آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج را بررسی خواهیم کرد. این دو ایه در بردارنده چند دستور جامع برای رستگاری مومنان هستند. این ویژگی‌ها دو نوع می‌باشند ویژگی‌های فردی مومنان که شامل بر پا داشتن نماز با انجام اعمال رکوع و سجود می‌باشد و اهمیت نماز را بیان می‌کند و همچنین انجام کار خیر و سایر اعمال عبادی مانند: زکات، حج و روزه می‌باشد. ویژگی‌های اجتماعی مومنان مانند جهاد در راه خدا و امر به معروف و نهی از منکر.

واژگان کلیدی: مومنان، سوره حج، منابع تفسیری شیعه، ویژگی‌های مومنان، اوصاف مومنان

^۱ طلبه مدرسه علمیه فاطمه محدثه (س) اصفهان.

مقدمه

ویژگی مومنان به صفات و خصوصیات اخلاقی و رفتاری اشاره دارد که در متون دینی و اسلامی برای یک فرد مومن توصیف شده است. سوره حج یکی از سوره های مبارکه قرآن کریم است که محتوای آن به مسایل مختلفی پرداخته است. ویژگی مومنان در آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج در قسمتی از سوره حج به صورت ویژگی های فردی و ویژگی های اجتماعی بیان شده است و درباره پند و اندرزهایی است در زمینه های مختلف زندگی و تشویق به نماز و زکات و امر به معروف و نهی از منکر و توکل و توجه به خداوند که ویژگی های بارز مومنان را بیان می کند. ویژگی مومنان چنین ترسیم شده که اگر صاحب قدرت شوند، نماز را به پا داشته، زکات می دهند و امر به معروف و نهی از منکر می کنند. با توجه به این ویژگی ها مومنان علاوه بر تعهدات و وظایف فردی دارای نقش اجتماعی نیز هستند و باید الگوهای رفتاری و اخلاقی جامعه خود را بر اساس این آموزه ها شکل دهند. درک صحیح این ویژگی ها می تواند راهنمای مناسبی برای مسلمانان در پیمودن مسیر ایمان و عمل صالح باشد.

کلمه ی «حج» در لغت به معنای قصد و آهنگ انجام کاری است، ولی در شریعت اسلامی به مراسم خاصی که هر ساله در مکه برگزار می گردد گفته می شود.

یکی از ویژگی های مومنان در آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج نماز است. نماز کامل ترین و زیباترین شیوه نیایش و پرستش است. ساختار نماز به گونه ای است که برترین حالات و کلمات برای ارتباط گفتاری و رفتاری در آن فراهم آمده است. اوج حالات بندگی و خضوع در رفتار را در کنار بهترین حالات خشوع قلبی می توان در نماز به دست آورد.

اما سایر ویژگی های مومنان نیز در آیات مبارکه ۷۷ و ۷۸ بیان شده است که در این مهم به این موضوع به صورت کامل خواهیم پرداخت. هدف از این بررسی ها بررسی ویژگی مومنان در آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج میباشد و سرانجام نیکویی که خداوند برای مومنان در نظر گرفته است و بر شمردن اوصاف مومنان با توجه به دو آیه ۷۷ و ۷۸ سوره حج و اهمیت نماز را نیز بر می شماریم و ضرورت انجام این مهم دانستن اوصاف مومنان و اینکه باید چه ویژگی داشته باشیم تا در زمره مومنان خداوند قرار بگیریم میباشد.

هدف این مهم بررسی ویژگی مومنان در آیات ۷۷-۷۸ سوره حج با تاکید بر منابع تفسیری شیعه و پاسخ گویی به سوالات کلیدی مانند محتوای سوره حج چیست؟ ویژگی های فردی مومنان در آیات ۷۷-۷۸ سوره حج چیست؟ ویژگی های اجتماعی مومنان در آیه ۷۷-۷۸ سوره حج چیست؟ و ضرورت انجام این مهم دانستن اوصاف مومنان و اینکه باید چه ویژگی داشته باشیم تا در زمره مومنان خداوند قرار بگیریم، است.

آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج از این جهت حائز اهمیت است که به ویژگی های مومنان واقعی و دستوراتی برای تقویت ایمان آن ها اشاره دارد.

درباره ویژگی های مومنان کتاب ها و مقالات زیادی به رشته تحریر در آمده اند از جمله آنها کتاب مومنان حقیقی و ویژگی های آنها نوشته حضرت ایت الله جوادی املی در این کتاب تفاوت ایمان و اسلام بررسی شده است و نشانه های ایمان را بر می شمارد و وظایف مومنان و سبک زندگی آنها اما به طور تخصصی به آیات مشخصی پرداخته و هر آیه که ویژگی مومنان را بر می شمارد استفاده کرده است. و برخی از ویژگی های مورد انتظار از مومنان در کلام امام صادق (ع) نوشته عبد الکریم پاک نیا، این کتاب ویژگی مومنان را استقامت و پایداری عظمت و نفس و دوری از ذلت زهد و ساده زیستی تلاش برای اصلاح دیگران امانت و صداقت ولایت پذیری شهرت گریزی رسیدگی به خانواده رعایت ادب در معاشرت با دیگران همیاری با برادران دینی و همچنین دوری از مجالس گناه استفاده از فرصت ها تلاوت قرآن را ویژگی مومنان خوانده است. در این کتاب نیز به صورت کلی به ویژگی مومنان پرداخته شده و به آیه ای خاص اشاره نشده است و تمام آیاتی که ویژگی مومنان را مشخص کرده است در قرآن کریم بر شمرده است. و مقاله کشف محور موضوعی سوره حج با روش تحلیل محتوا نوشته بی بی سادات رضی بهابادی و مریم احدیان و دربارت کلیاتی همچون معاندان حق و دین ستیزان، مومنان، ولایت الهی، معبودان باطل، شرایع و احکام اسلام و معاد طبقه بندی شده است. در نهایت مشخص گردیده برخلاف ادعاهای مطرح شده، سوره مبارکه حج با وجود موضوعات متعدد، دارای یک محور کلی می باشد که در آیه ۶۲ ذکر گردیده است: «إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ إِنْ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَ إِنْ اللَّهَ هُوَ الْعَلَى الْكَبِيرُ»؛ لذا محور موضوعی سوره حج مقایسه بین خداوند و معبودان باطل و همچنین مقایسه بین مومنان که ولی شان خداست با منکران که ولی شان

معبودان باطل است. اما در این مهم به فقط به آیات ۷۷ و ۷۸ سوره حج پرداخته شده و با وکود تنوع منابع از منابع تفسیری هم در آن استفاده شده است. اما کتاب یا مقاله ای که به صورت تخصصی درباره ویژگی مومنان در آیات ۷۷- و ۷۸ سوره حج با تاکید بر منابع تفسیری باشد نگاشته نشده است و در این مهم به این موضوع به صورت کامل خواهیم پرداخت.

همچنین انجام این مهم ذکر و یادآوری این موارد است که انسان ها با بررسی منبع هایی مانند سوره حج که کلام خداوند است، را بررسی نموده و ویژگی های مومنان را در خود پیاده سازند تا به رستگاری رسند زیرا این یک موهبت است که خداوند متعال اینقدر موشکافانه انسان را هدایت مینماید و کم لطفی است ما به عنوان مسلمان این ویژگی ها را ندانیم و از آنها بی خبر باشیم در یک کلام ضرورت یافتن کلید راهنما برای ویژگی های فردی و اجتماعی مومنان میباشد که با الگو قرار دادن این آیات خود را در زمره مومنان واقعی بیابیم.

مفهوم شناسی:

کلمه ی «حج» در لغت به معنای قصد و آهنگ انجام کاری است اما در شریعت اسلامی به مراسم خاصی که هر سال در مکه گرفته می شود گفته می شود. نزدیک به سیزده آیه از این سوره (از آیه ۲۵ تا ۳۷) درباره ی کعبه و تاریخ آن و آثار سیاسی و اجتماعی حج گفته شده است، به همین دلیل این سوره حج نامگذاری شده است.^۱

۱. ویژگی های فردی مومنان در آیات ۷۸-۷۷ سوره حج:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»^۲؛

ای کسانی که ایمان آورده اید رکوع و سجود کنید و پروردگارتان را بپرستید و کار خوب انجام دهید باشد که رستگار شوید .

^۱ قرائتی، تفسیر نور، ج ۸، ص ۱۱.

^۲ حج: ۷۷

طبق آیه بالا منظور از «ارکعوا و اسجدوا» ادای نماز می‌باشد و همینطور «اعبدوا ربکم» که نیت از انجام دادن عباداتی مانند حج و روزه است و «افعلوا الخیر» که منظور از آن عمل به دیگر احکام شرعی و رعایت اصول اخلاقی در برخورد با مردم است که با انجام دادن آنها صلاح فرد و جامعه را داریم پس این آیه همه دستورهای اسلام را شامل می‌شود^۱

«و جَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ»^۲

و در راه خدا جهاد کنید چنان که شایسته جهاد (در راه) اوست، او شما را (بر همه ی امت ها) برگزید و در دین (اسلام) هیچ گونه دشواری بر شما قرار نداد، آیین پدرتان ابراهیم (را پیروی کنید)، او که شما را از قبل مسلمان نامید و در این (کتاب نیز مطلب چنین است) تا این پیامبر بر شما گواه باشد و شما بر مردم گواه باشید، پس نماز بر پا دارید و زکات بپردازید و به خدا تمسک جوید، که او مولا و سرپرست شماست، پس چه خوب سرپرستی است و چه خوب یآوری.

۱-۱ نماز: نماز هر چند که رفتار ارتباطی میان بنده و خداست؛ ولی تاثیرات شگرفی در همه ابعاد زندگی مادی و معنوی و نیز دنیوی و اخروی انسان به جا می‌گذارد. از این رو بر نماز به عنوان ستون دین و استوانه بندگی و پرستش تاکید شده است و آن را مرز ایمان و کفر دانسته اند. به این معنا که فرد مومن به خداوند، بهترین جلوه ایمان خویش را در نماز می‌یابد و کافر با انکار و ترک نماز، آن را به نمایش می‌گذارد. همچنین در این مطلب بر آنیم تا تاثیرات و آثار مادی و معنوی نماز در زندگی بشر را با بهره مندی از آیات قرآنی تبیین کنیم که از ویژگی مومنان نیز میباشد نماز را به پا داشتن و از این راه برخی از اهداف و فلسفه نماز را روشن سازیم.

^۱ ابن عاشور، تفسیر التحرير و التنوير، ذیل آیه، ص ۲۳۴

^۲ حج: ۷۸

و به عنوان یک شعار ایمان و بندگی در برابر دیدگان همگان قرار می گیرد، نخستین فریضه در میان نمازهای واجب قرار گرفته است.

امام صادق(ع) در ذیل آیه ۷۸ سوره اسراء می فرماید که نماز ظهر به عنوان نخستین فریضه در اسلام قرار داده شده و خداوند این معنا را در این آیه تبیین نموده است.^۱ از این رو خداوند در بیش از ۶۰ آیه از نماز به عنوان مهم ترین تکلیف بشر یاد کرده و انسان را بر انجام آن تشویق و ترغیب نموده است. حتی براساس آیه ۵۶ سوره ذاریات، جن و انس برای نماز و بندگی آفریده شده اند و نماز به عنوان کامل ترین و زیباترین جلوه بندگی هدف آفرینش و فلسفه آن معرفی شده است. به سبب همین اهمیت نماز است که خداوند در آیاتی از جمله ۵۷ و ۵۸ سوره مائده نماز را از ارکان اساسی دین معرفی کرده است؛ زیرا به کسانی که به نماز و دین به عنوان امری بیهوده و لغو می نگرند و نمازگزاران را تمسخر می کنند، هشدار می دهد. به این معنا که از نظر خداوند نمازگزاردن عین دینداری و از ارکان اصلی دین است. بر همین اساس پیامبر گرامی(ص) نماز را ستون دین بر شمرده و فرموده است: الصلاة عمود الدین.

خداوند بخاطر اهمیت و ارکان بودن نماز است که ادای نماز را در هر حالت ممکن، ضروری دانسته است^۲ و بر انسان است که نماز را در حالات مختلف سلامتی و بیماری و عذر به جا آورد و در انجام آن کوتاهی نکند.^۳

همچنین خداوند در آیاتی از جمله ۲۳۸ و ۲۳۹ سوره بقره و ۱۰۱ و ۱۰۳ سوره نساء، برگزاری نماز حتی در شرایط دشوار و صحنه های نبرد را واجب و ضروری دانسته است. براساس روایات معتبر، حتی کسی که در حالت غرق شدن است بر اوست نمازش را حتی با ایما و اشاره در حد امکان به جا آورد. این که نماز در همه حالات از جمله جنگ و غرق شدن و بیماری های سخت ترک نمی شود و واجب است تا در حد امکان آن را به جا آورد، خود بیانگر اهمیت نماز در اسلام و جایگاه بلند

^۱ تفسیر نورالثقلین، ج ۳، ص ۲۰۰، حدیث ۳۷۲

^۲ ال عمران: ۱۹۱

^۳ زمخشری، الکشاف، ص ۴۵۳

و رفیع آن است. از این رو در همه شرایع پیشین از آدم(ع) تا خاتم(ص) بر نماز به عنوان ستون دین و قربان کل تقی به سوی خداوند تأکید شده است. خداوند در آیه ۴۳ سوره نساء نیز به شکلی بر این اهمیت تأکید کرده است؛ چنان که واجب بودن اقامه نماز بر میت خود بیانگر اهمیت نماز است.^۱

همچنین از آیات ۱۸ و ۱۹ جن که سخن از ازدحام جنیان در اطراف پیامبر(ص) برای مشاهده عبادت و نماز آن حضرت(ص) است به خوبی می توان دریافت که نماز حتی برای جنیان چنان از اهمیت برخوردار بوده که برای یادگیری جزئیات آن نزد آن حضرت(ص) ازدحام می کردند؛ چنان که نماز آن حضرت(ص) برای جنیان شگفت آور و جذاب بوده است.^۲

در اهمیت نماز به مسأله توقیفی بودن آن باید اشاره کرد. نماز به سبب اهمیت آن، از سوی خداوند تعلیم داده شده و خداوند براساس آیه ۲۳۹ سوره بقره از انسان می خواهد تا آن را آنطور که تعلیم داده شده به جا آورد. پس خداوند خود تعلیم دهنده اذکار و اعمال نماز به انسان است که این معنا بیانگر اهمیت نماز می باشد.

برای درک اهمیت و جایگاه هر چیزی می توان از آثار و کارکردهای آن نیز استفاده کرد. با نگاهی به تأثیرات شگرف نماز در همه ابعاد زندگی بشر می توان دریافت که نماز تا چه اندازه اهمیت و ارزش دارد و چرا آن را ستون دین و مرز ایمان و کفر دانسته اند.

نتیجه گیری

از جمله ویژگی‌های مومنان نماز خواندن است که خداوند آنها را به رکوع و سجود و به کار خوب دعوت می کند و جهاد و زکات دادن در راه خدا را به آنها توصیه کرده و خداوند مومنان را به جایگاه نیکو یعنی بهشت مژده داده است. در سوره حج به واجبات و مستحبات امر شده است و ویژگی مومنان انجام کارهای ثابت مانند نماز و عبادت‌های دیگر می باشد و برنامه‌های متغیر مانند انجام کار خیر زکات و نهی از منکر و امر به معروف می باشد. و اینکه اسلام به مومنان سخت نگرفته است در آیه ۷۸ فرموده است جهاد کنید ولی آنان که بیمارند لنگ هستند یا سالمند و زنان و کودکان معافند

^۱ توبه: ۸۲

^۲ طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، ص ۵۰

از جهاد کردن. و نماز از جمله بارزترین ویژگی مومنان می‌باشد و مرز میان کفر و بندگی است جهاد واجب بر هر مومنی جهاد با خود برای ترک گناهان است و دیگر جهات واجب مبارزه با کافران است.

منابع:

* قرآن کریم

۱. آشوب، ابن شهر، **منقب آل ابی طالب**، قم: علامه، چ ۱، ۱۳۷۹ ق
۲. الواحدی، ابی الحسن علی بن احمد، **اسباب النزول**، دار الكتاب العلمیه، ۱۴۱۱ ه ق
۳. بابویه قمی، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن موسی بن، **ثواب الاعمال عقاب الاعمال**، الشریف الرضی، ۱۳۶۴ ش
۴. بجنوردی، ایت الله سید محمد موسوی، **لقواعد الفضیة**، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، موسسه چاپ و نشر عروج، تهران، ایران، ۱۴۰۱ ه.ق
۵. بن عاشور، محمد الطاهر، **تفسیر التحریر و التنویر**، الدار التونسية للنشر، بی جا، ۲۰۰۷
۶. تبریزی، محمد حسین بن خلف، **برهان قاطع**، موسسه انتشارات امیر کبیر، چ ۱، ۱۳۳۵
۷. حلی اسدی، کمال الدین ابو منصور حسن بن یوسف بن مطهر، **منتهی المطب فی تحقیق المذهب**، مجمع ال بحوث الاسلامیه، چ ۱، ۱۴۱۲ ه ق
۸. حر عاملی، **وسائل الشیعه**، ال البيت، بی جا، ۱۴۱۴ ق
۹. حویزی، تبد علی بن جمعه، **تفسیر نور الثقلین**، مطبعه العلمیه، ۱۳۸۳ ق
۱۰. حسینی همدانی، **انوار درخشان**، بی نا، بی جا، ۱۴۰۴ ق
۱۱. زمشخری، محمود بن عمر بن محمد، **تفسیر کشاف**، ققنوس، بی جا، ۱۳۹۱
۱۲. سیوطی، جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر، **الاتقان فی علوم القرآن**، امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۰ ه ش
۱۳. طباطبایی، سید محمد حسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، دارالکتاب اسلامیة، ج ۱۴، چاپ ۷، ۱۳۶۷
۱۴. طریحی، **مجمع البحرين**، ۱۳۷۵ ش، ج ۲، بی نا، بی تا
۱۵. طوسی، **التبیان**، دار احیاء التراث العربی، بی جا، بی تا

۱۶. فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر، دار الاحیاء التراث العربی، بیروت، لبنان،

۱۴۲۰ هـ.ق

۱۷. قرطبی، محمد بن احمد، الجامع الأحكام القرآن، ناصر خسرو، تهران، ایران، ۱۳۶۴ هـ ش

۱۸. مهریزی، م (صدر طباطبائی)، فرهنگنامه حج و عمره و اماکن مربوطه، بی نا، ۱۳۶۷

۱۹. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، جامعه مدرسین قم، بی تا